

Autor time hoće da kaže da su Srbi ušli u rat s Turcima iz osjećaja dužnosti, pokoravajući se Božjem zakonu, i pjesnik nalazi da su učinili sve dobro, makar je iza toga slijedilo 500 godina robovanja i makar su se Srbi našli, poslije kosovske bitke, u opasnosti da izgube svoj nacionalni identitet.

Из овогa јасно видимо колико грјеше они који и данас тврде да је кршћански морал хетерономан, тј. да извире из страна пред паклом или пред природним непогодaма. То може бити у појединачним случајевима, каже аутор, у неразвијених кршћана, у пијетиста, које је Кант једино познавао, у католика и православаца, али оних несавршених. Али у правих аутентичних кршћана, у светаца, који одразују прави еванђеоски морал, тај је морал аутономан, морал апсолутног мотива, морал чисте љубави.

Ако би се прихватио морал циља, хетерономни морал, онда би се дошло до катастрофалних последица егоизма: појединачног, обитељског, националног, класног, расног итд. У једну ријеч човјечанство би запало у утилитаристичке морале, што би значило опћу катастрофу не само на моралном, него и на правно-политичком пољу.

Аутор се приближава и доказима за »постојање Врхунског бића« (стр. 241—243) баš као и Кант: постојање наише категоричног императива показује »да вредности нису релативне и да не зависе од инклинативности вредносних проценивања већ да су садржане у трансценденталној конституцији која надилази релативност, историћност и овосветскост људских бића«. »Јер, вредности морају имати објективну и од људи независну основу која им даје апсолутност. Веровати у супротно, значило би допустити парадоксалност сопственог веровања...« (стр. 245).

Ћитајући ову књигу човјек се и нехотиче сјети књига београдског филозофа Миајла Марковића, који такодер у својим етићким размишљањима тражи апсолутне моралне постулате, као што су опћа солидарност људи, поштовање старијих, истинољубивост и сл., које би врједиле увијек, у свим временима и у свим просторима. (Тако нпр. у књизи *Преиспитивања*, стр. 49). Ћини се да је наш аутор покушао разјаснити принципе из којих споменути писци, а и неки наши други сувремени етићари српу своја филозофска и посебно етићка учења.

Аутору морамо признати дубину и оригиналност мишљења, посебно што је толико приближио кршћански и кантовски морал па и праксу најбољих марксистићких револуционара, који су несебићно дали животе за остварење апсолутне друштвене правде.

У књизи остаје ипак неразајашњен рационални елемент у кршћанској теологији, посебно у морали, из којих писач искључује рационални темељ. Аутор је ближи идеалистичким филозофијама, него реалистичким (нпр. томизму) уколико се баš држи Канта и његова трансценденталног идеализма у којем остаје неповјерење према теоретском уму.

OD ČOVJEKA K BOGU

(Juraj Jurjević, *Čovjek, Filozofsko-teološki Institut Družbe Isusove, Zagreb, 1973.*)

Ratko Perić

У нас се било готово уобичајило да се мало која књига па и мало који струћнији чланак теško може читати без свестране помоћи Клаићева или Шерингерова *Рјечника страних ријечи*. Ћак се и сами наслови неких наших новина и часописа морају — преводити.

Čovjek hrvatskog književnika Jurja Jurjevića, koji se tiskao po treći put, pre-rađen i dvostruko proširen, posve je obučen u naše ruho, od nogu do uzglavlja. Pisac misli i piše naški, našem, o našem, o svagdašnjemu i svudašnjemu čovjeku. I zato je taj izvorni, svakodnevi i životni čovjek pristupačan svakom pismenu čeljadetu i prihvatljiv svakom misliteljskom pojedincu. Gledajući ovih 580 stranica koje sadrže vjerojatno više od 150.000 riječi, skupljenih pođ devedeset i devet naslova, prožme nas neka jeza. Na kraju se ipak otriježnimo i ođčudimo. Čitatelj se spontano divi pišćevoj snazi, nadahnuću, opažanju i iskustvu iz kojeg izvlači nit za nit. Uvodnu, odnosno Popravnu riječ o knjizi napisao je dr. Rudolf Brajčić.

Djelo je pisano u svakidašnjici: na ulici, u susretu i prolazu, na klupi u parku, u radionici, pod križem, u smijehu, u boli, ležeći, stojeći, motreći, misleći. Sveobuhvatno životno djelo. Čovjek je snimljen onako kako se ukazuje u životu: radin i umoran, radostan i bolestan i skršen i nasmijan, druževan i sebičan, odvijen i zafiltljen... I kad knjigu čitaš, ne znaš što bi više bilježio: slike i usporedbe ili narodnu mudrost i autorovu domišljatost izraženu u poslovicama i izrekama o ljudskome biću. U djelu ne nalazimo neku redosljednu sustavnost. Zato ima u izobilju misaone sadržajnosti. Svugdje možeš početi čitati — od kraja prema početku, od sredine prema oba kraja, napreskok, uvijek ćeš naići na čovjeka, kao što u prikladno vrijeme možeš ubrati zrelih plodova s rodne voćke s koje god hoćeš strane. Stoga je teško donijeti sadržaj knjige. Bit će možda bolje skupa s prof. Jurjevićem nastaviti razmišljati o čovjeku pod vlastitim kutnim vidom.

Kad čitatelj čita *Čovjeka*, kojega pisac »čita« čitava života, ostaje pod dojmom da je to doista vrlo dobar čovjekopis, prikaz čovjeka između njegova dva ovozemna slova: R i S — rođenja i smrti. Misli su uzimane s površine, iz sredine, iz dubine ljudskih naslaga. No uvijek ostajemo u okviru životopisa. Pisac polazi s izvora problema — od čovjeka i završava s problemom ljudske bijede i patnje. I kad bi samo to bio čovjek, pa živio ne znam kako dugo i opisivao ne znam kako savršenim jezikom, ostavio bi nas ipak hladnima, makar se i raspravljalo o vrućim stvarnostima kao što su: *Ja, Ne, Um, Bol, Zlo, Srce, Smrt, Stari i mladi, Živi i mrtvi, Veliko i malo, Ime i glas, Teorija i praksa, Dvije mjere, Dvije inteligencije, Neuk i učen svijet, Lice i naličje života* i tome slično. Međutim, valja odati posebno priznanje piscu što je uspio sarkati čovjeka *otvorena* svakom ljudskom biću: običnjaku i stručnjaku u svim vrstama ljudske znanosti i djelatnosti — politici, psihologiji, ekonomiji, filozofiji, teologiji i svakoj ideologiji koja priznaje osnovnu vrijednost čovjeka. I zapravo temeljna vrijednost djela vidi se baš u toj otvorenosti za sve grane čovjekove spoznaje i struke.

Čovjek ne govori o Bogu, niti se igdje na njega poziva, niti ga igdje isključuje. Ali od ovakva *Čovjeka* nije teško poći k Bogu. Možda nema zgodnije odskočne daske u cijeloj knjizi za prijelaz od čovjeka do Boga kao misao na str. 79: »Jedan blistavi mozak uz najveće intelektualne napore izmislio je stroj da bi onđa i najgruptji mozgovu, uz najmanje napore, mogli njihje vladati i upravljati... Stroj kopa, leti i ore, piše, računa i pokazuje, obavlja točno sve moguće poslove, a uloga čovjeka ograničena je na to da 'pritisne dugme', 'prikopča', 'isključti', 'stavi u pogon' i 'podmaže'«. Jurjević promatra čovjeka i stroj u međusobnu odnosu. Ali prenesimo tu prekrasnu usporedbu na *čovjeka i čovjekotvorca*. Ljudsko je stvorenje savršeni stroj u kojem se čovjek po rođenju našao, a evo već nekoliko stotina tisuća godina još se u njemu nije našao. Koliko različitih tvari i još različitijih tajni u samome tijelu! Desetak milijardi stanica samo u mozgu, koje se nakon rođenja više uopće ne razmnažaju. I ne zna se u kojoj se stanici hvata misao, vijest, pamćenje... Pet milijuna stanica u ljudskom sjemenu. I samo se jedna jedinčata stanica zametne i prometne u dijete. Tko je tako obilato i rasipnički darovao tolike darove čovjeku da ih on sam još rasipničkije rasipa? Da bude još čudnije, sve se u ljudskome stroju događa samo od sebe: optok krvi, probava, disanje, razmnažanje stanica, starenje... Jednako se sve to odvija bilo da se u ljudskoj svijesti svane ili smrkne. Kako je *blistav mozak* u onoga koji je sve to *izmislio!*

I kad nam se tijelo u kojem se rađamo, radujemo, mičemo, živimo i jesmo ukazuje s takvom složenosti i svrhovitošću, kakav je tek naš duh! Koliko je »stanica« u svijesti, u umu, u slobodi, volji i odluci? I svaka stanica svijesti nosi svega čovjeka, svu osobu, kao što ona sjemena stanica nosi čitavo čovjekovo tijelo. Je li to onako uništivo i propadljivo? Ako i ta stvarnost čovjekova prestaje, ako nema ništa osim ljudskoga potoka od rođenja do uzemljenja, onda je čovjek zaista najinteligentniji besmisao koji se mogao ostvariti. Ali ako je neuništiv, besmrtn, vječan, što znamo i vjerujemo, onda će, znači, trebati jednoga dana stati s odgovornošću pred Tvorca tjelesnog i duhovnog stroja i položiti račune.

»Sve u svemu: mi smo jedan, nikad neriješeni zadatak.« Ta se misao nalazi na 99. stranici, a mogla se naći i na kraju knjige, i knjžice, i svijeta. Tu ulazi i onaj upitnik koji će zaparati i posljednji Adam u mrzli led. Pa u tome i jest sve što jest i što treba da bude. Ako sebe ne shvatimo samo kao neku prirodnu danost, već i kao zadanost, ako se ne dižemo iznad vidljivih stvari koje se stavljaju pred požudna osjetila tijela, onda ostajemo samo u okviru prirodnog i životinjskog nagona. Ali ako je čovjek zaista zadatak, skica, i ako je taj nacrt povjeren svakomu od nas pojedinačno da ga kroz život ostvarujemo, ne bi nas u tome slučaju ništa smjelo smetati na našem putu u izvođenju radova i u odgovornosti pred našim Nacrtateljem.

Naš život je, međutim, često sličan »vlaklu koji juri bez voznoga reda« (179). Zadaci su teški. Ali život čovjeka poučava da se samo u prozrenu smislu i zauzetu radu mogu dizati zidovi i graditi prozori naše građevine. Čovjek je neriješeni zadatak. Jest ovdje na zemlji, jer je on zamišljen kao protegnutost između zemlje i neba. I zato njegova zgrada trebala bi imati svoj krov na nebu! Naše je dakle da gradimo koliko možemo, vremenski, umno. »Bez rada jednostavno nije moguće biti čovjek« (288). A to se, možemo sa sigurnošću reći, posebno odnosi na naš vječni rad. Stvoritelj nas je stvorio bez nas, ali nas neće dovršiti bez nas.

Pisac je također na mnogo stranica prikazao odnos između čovjeka i društva. Upozorio je i objasnio svu korist i štetu u međusobnoj otvorenosti ili začahurenosti između pojedinca i zajednice. Pa i sva ta naravnost može poslužiti kao stepenica za višu stvarnost koja je zamišljena između Boga i čovječanstva. Naime, u otvorenosti, pomoći i razumijevanju drugih, u ljubavi prema drugima, čovjek istodobno ostvaruje i sama sebe. »Što tko čini, svakome čini« (404), ali i obrnuto. I u dobru i u zlu. Čovjekova ljubav slični vodi, stajajući ili tekućici, da se poslužimo slikom poput pisca. Izvorište je u srcu. Upeli smo se da riješimo problem čovjeka. Zaludu će biti sva ta naša poduzetnost ako ga ne stavimo u odnos prema Bogu, ako se ne pitamo za njegov izvor i ušće. Onaj koji o tome želi misliti ima odličnu podlogu u Jurjevićevoj naravnom Čovjeku. Čovjeka treba čitati, o njemu razmišljati, ispitivati ga pod svim vidovima, pod teološkim posebno. Zato je i razumljivo da je izdavač uvrstio ovu knjigu u svoju biblioteku *Theosis* — pobožanstvenjenja, a na naslovnoj stranici donio Michelangelovo *Stvaranje čovjeka*.

»SLOBODA U EGZISTENCIJALNOJ FILOZOFIJI«

S. Kierkegaard, N. Berdjajeva, K. Jaspersa, G. Marcela. Autor i izdavač Josip Kribl, Zagreb 1974.

A. K. Jurišić

Ova knjiga predstavlja prvu, nama poznatu, kritičku konfrontaciju shvaćanja slobode u četvorice navedenih egzistencijalno-personalističkih mislilaca, koji su — mada svaki na svoj način — nadahnuli ako ne dogmatsko-moralnim